

Heves

Hajdani vármegyéink

Heves vármegye hazánk tisztán-inneni részének egyik vármegyéje volt, mely a Tisza jobb (s kis részben egészen 1950-ig a bal) partján helyezkedett el. Területe kisebb módosulásokkal a mai Heves megyének felel meg. Határai északon a történeti Nógrád és Borsod, keleten Borsod és Hajdú délen Jász-Nagykun-Szolnok, délnyugat felől Pest-Pilis-Solt vármegyék. Területe az 1891-es adat szerint 3878,35 km² volt.

Északi része hegyvidék, amely dél felé fokozatosan megy át az Alföld sík vidékébe. A vármegye déli része a Zagyva és a Tarna által feltöltött tökéletes síkság. Fő hegysége a Zagyva és a Tarna völgye között elhelyezkedő Mátra. Az Eger-patak völgyén túl emelkedő Bükk zömében már Borsod vármegye területére esik. Folyóvizei közül jelentősebbek a vármegye nyugati határát képező Zagyva, illetve a Tarna, amely Gömör vármegyében ered, a Mátra és a Bükk közötti dombvidéken végigfolyva összegyűjti a Mátrából lefutó kisebb patakokat (Tarnóca, Benepatak, Gyöngyös, Ágó-ér, Kígyós patak). A vármegye keleti részén az Eger és a Laskó patakok folynak. Heves vármegyének nevezetesebb állóvizei nincsenek, annál jelentősebb ásványokban gazdag forrásvizei, úgymint a parádi vas-timsós forrás, vasas és kénes savanyúvíz (*csevice*), a gyöngyösi vasgálicos timsós víz és az egri hévizek. Ásványkincsei közül a Mátrában előforduló színesérckész-

letek említhetők meg, melyek közül legjelentősebbek Recsk és Gyöngyösoroszi határában található rézérctelepek. Szarvaskő mellett a wehrlit nevű vasérc fordul elő, ezenkívül főleg az építőanyagipar alapjául szolgáló kőzetek.

Lakóinak száma 1891-ben 233 785 fő, a népsűrűség 6,3 fő/km² volt. Nemzetiségi összetételét nézve a legmagyarabb vármegyék közé tartozott: 96,6% magyar, 0,7% német, 0,5% szlovák.

A lakosság fő foglalkozása az őstermelés. A földművelés és az állattenyésztés a vármegye alföldi részein a lakosság kizárólagos kereseti forrása volt. Legjelentősebb mezőgazdasági termékei a dohánytermesztésről, Heves, Csány és Hatvan vidéke pedig a dinnyetermesztéséről szerzett országos hírnevet. A szőlőművelés a filoxéra pusztítása következtében csökkent, de Eger és környéke mind a mai napig az egyik leghíresebb történelmi borvidékünk.

Az ipar kevésbé jelentős. Nagyobb ipartelepek az 1890-es években: 1 bútorgyár (Eger), 1 cukorgyár (Hatvan), 6 *búzakéminyítő-gyár* (Eger 1, Gyöngyös 5), 1 mezőgazdasági szeszgyár (Nádújfalu), 3 nagyobb és több mint 40 kisebb gőzmalom. Az üzleti élet élénkítésére szolgált 3 bank s 6 takarékpénztár, továbbá a Heves vármegyei gazdasági önszegélyező hitelszövetkezet.

Közlekedésének főere a MÁV budapest-kassai fővonala, amely a vármegyét hosszában szeli át, valamint az ebből kiinduló szárnyvonalak: a vámosgyörk-gyöngyösi, füzesabony-egri és a füzesabony-debreceni. Ezenkívül még megemlíthető a Mátra-vasút és a vármegye nyugati részét érintő Budapest-Ruttká vonal. Hajózás csak a Tiszán folyt.

Az a bizonyos kisördög lenyelt egy oldalt legutóbbi lapszámunk vármegye rovatából. A fatális hibáért a cikk újraközlésével kérünk elnézést Szerzőtől és a Kedves Olvasóktól. A Szerk.

Heves vármegye története

A honfoglalás előtt, mint a Kárpát-medence jelentős részében itt is avarok éltek. Az avarok emlékei az ún. csörsz-árkok, melyek két irányban futják végig a vármegye területét: Tisza-Jászberény-Kisköre; Csány-Erdőtelek-Füzesabony-Ároktő (Borsod vármegye). Általános vélemény az, hogy ezen árkok az avarok védelmi rendszerét képező gyűrűszerű sáncok maradványai.

A honfoglalás idején a magyarok Munkács felől Zemplénen és Borsodon át jöttek Heves területére. Velük együtt kun és besenyő törzsek is telepedtek itt meg. A kunok leszármazottai a Mátra alján élő palócok, a besenyők településterületére a mai Besenyőtelek és Dormánd helységnevek (Dormán egy besenyő törzsfő volt) utalnak.

Az államszervezés idején a későbbi történeti Heves vármegye (a hevesi és a patai főesperességek területe) valamint a Tisza bal partján lévő kemeji főesperesség alkotott egy királyi vármegyét. A vármegye igazgatási központja az Aba Sámuel által újjáépített Pata vára volt, melyet később újjávarnak ill. építőtőjéről Abaújjvárnak neveztek. Aba Sámuel építtette a vármegye első monostorát is Sáron (ma: Abasár). A XIII. század első felében a vármegye területén fekvő községeket hol Újvár, hol Abaújvár megyékben lévőknek említik az oklevelek, 1248-ban tűnik fel a Hevesújvár elnevezés.

1263-ban már a hevesi nemesi vármegye szerveződésének első jelével is találkozhatunk, mert öt vármegye összevont közgyűlésén külön említik Heves-Újvár megye nemeseit, de a hevesi ispán és négy szolgabírája által kiadott első oklevelet csak 1323-ból ismerjük. A kezdetben Heves-Újvár megye később csak Heves vármegye címen rendszerezett törvényhatóság közgyűléseit, s törvényszékeit a XIII. század után a mohácsi vészig állandóan Verpeléten tartotta, s a tiszti magisztrátust a fő- és alispánnal együtt négy szolgabíró kép-

viselte. 1498-tól találjuk feljegyezve az egri püspökök örökös főispáni tisztségét. Ez időtől a megyerendezési törvényig több mint három és fél évszázadon át a mindenkor egri püspök, majd érsek volt Heves vármegye örökös főispánja.

A mohácsi vész után vette kezdetét Hevesnek a viharos sorsa. A vármegye és az egri püspöki vár egészen 1540-ig Szapolyai János birtokterületéhez tartozott. Az ő halála után a vármegye meghódolt ugyan I. Ferdinándnak, de a Perényi Péter által megszállva tartott vár csak 1548-ban került teljesen a király kezébe. Perényi halálával Ferdinánd király megbízásából, s nevében Dobó István vette át a vár és a püspöki birtokok kezelését. 1548-tól rövid négy év alatt Dobó a várat úgy átalakította és felszerelte, hogy az 1552. szeptember 17-től október 19-ig tartó török támadást fényes győzelemmel verte vissza. Ezt követően Eger elestéig a védfallal körülvett város és vár politikai szerepe felértékelődött, hiszen nemcsak Heves hanem Külső-Szolnok és a Jászkun területek közigazgatásának is központja lett. A történelmi Külső-Szolnok vármegye területe 1552-ben Szolnok vára elestével török uralom alá került. A megye igazgatási és bírósági szervei elmenekültek. Mivel a török megszállás alá került területek visszaszerzéséről és az ottani uralom visszaállításáról sem a központi kormányzások, sem a vármegyék nemessége nem mondott le, így befolyását a török által meg nem szállt szomszédos vármegyék területéről próbálta érvényesíteni a megszállt területek lakossága felett. Ennek a törekvésnek törvénybeli kifejezése volt I. Miksa király 1569. évi III. dekrétumának 52. cikkelyében lefektetett parancsa, melyben törvényesíti, hogy „Külső-Szolnok vármegye részére Heves vármegye szolgáltatson igazságot”. A két vármegye jogi egyesítése továbbélt Eger törökök általi elfoglalása után

a hódoltság korában, s azt követően is egészen 1876-ig.

Eger elestével (1596) a vármegye hatósága előbb Rimaszombatra, majd a Nógrád vármegyei Fülek várába költözött. 1687-ig itt a török hódoltságtól mentes várban folytak a Szolnokkal egyesült vármegye közgyűlései, amikor is visszaköltözhetett Egerbe.

A hódoltság utáni visszatelepedés nehéz munkáját zavarta a felülkerekedett bécsi politika, mely az országot a töröktől visszafoglalt osztrák területként akarta bekebelezni. A Habsburg-uralkodóház elnyomó politikája érzékenyen érintette a hevesi nemességet, akik Telekessy István egri püspökkel és főispánnal az élen még 1703-ban csatlakoztak a Rákóczi-szabadságharchoz. Telekessy egészen 1710 októberéig Rákóczi híve volt, mikor is meghódolt Pálffy generális királyi hada előtt. A püspöki székhelyen Telekessy utódai közül Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly említhetők meg. Az 1770–80-as években Eszterházy építtette az egri líceumot, amelyből terveivel ellentétben sohasem lett egyetem, de ma a róla elnevezett tanárképző főiskolának ad otthont.

Az 1830–40-es években Heves haladó szellemű nemessége a reformtörekvések támogatójává vált, szembekerülve az aulikus törekvésű Pyrker érsekkel. Az ellentét több esetben véres közgyűlési összeütközéseket idézett elő.

Nem véletlen tehát, hogy a megyei nemesség többsége örömmel fogadta az 1848-as eseményeket. 1848 áprilisában a megyében is megkezdődött a király által szentesített törvények végrehajtása. Kiépülőben volt a polgári közigazgatás, elfogadták a jobbagyfelszabadítást. 1848 nyarán itt is létrejött a Nemzetőrség. 1849 februárjától a megye területe jelentős szerepet játszott a szabadságharc védelmi harcaiban. 1849. február 26–27-én Kápolna mellett történt a magyar honvédsereg súlyos veresége. 1849. március 30-án Egerben zajlott le a tavaszi

hadjárat utolsó előkészítő ülése, melyen Kosuth is részt vett. Április 2-án Hatvannál a magyar honvédség győzelmet aratott a császári csapatok fölött.

A szabadságharc bukása után is jelentős volt a megyei ellenállás (pl. szabads csapatok szervezése a Mátrában). Az ellenállás az 1850-es évek végén az itáliai események hatására felerősödött, de eredményt nem tudott elérni.

Az 1860–61-es év rövid alkotmányossága alatt a vármegye a Határozati Párthoz csatlakozott.

A függetlenségre törekvő szellem az 1867-es kiegyezés után sem nyugodott. A kiegyezési törvény meghozatala után, mint az ország függetlenségét sértő törvény ellen tiltakozó határozatot hozott a vármegye, aminek az lett a következménye, hogy a központi hatalom királyi biztos kiküldésével egy évre felfüggesztette a megyei közigazgatást.

A dualizmus idején megindult a polgári fejlődés, fejlődésnek indult az ipar, a vármegyét bekapcsolták a vasúti közlekedésbe (lásd. korábban). Egy fontos közigazgatási eseményt lehet még a korszakból megemlíteni: az 1876. évi 33. tc. Heves területéről leválasztotta a korábbi Külső-Szolnok vármegyét, amelyből létrejött az önálló Jász-Nagykun-Szolnok megye.

Az első és a második világháború idején különösen fontos események a vármegye területén nem történtek.

Az 1950-es közigazgatási reform közvetlenül érintette a megye területét. Ekkor csatolták el a tisztántúli területeket (tiszafüredi járás) Szolnok megyéhez, és a pásztói járást Nógrád megyéhez. Nógrád és Borsod megyéktől pedig néhány falut Heveshez csatoltak. Így alakult ki a mai Heves megye, melynek további története már meghaladja e szerény ismertetés tárgykörét.

MOLNÁR ZSOLT